

ратуры Института литературы. – Вып. III. – Москва, Ленинград, 1936. – С. 6.

65. Рамм Б.Я. Папство и Русь в X – XV вв. – Москва, 1959. – С. 54.
 66. Kętrzynski S. Polska X – XI wieku. – Warszawa, 1961. – S. 571.
 67. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 199.
 68. Там же. – Стб. 201-202.
 69. Там же. – Стб. 202.

O. Golovko. European policy of Russia in the late 60's – 70's XI century. The article deals with the relations of Russia with the European countries in the late 60's – 70's of the XI century in particular circumstances of polish troops stay in Russia in 1069, the history of emigration of the prince of Kiev Izyaslav Yaroslavich and his son Yaropolk in 1073 – 1077, their contacts with the Polish Prince Boleslaw II the Bold, the German king Henry IV, Pope Gregory VII.

Key words: *Russia, Poland principality, the German Empire, the Roman curia, and international relations.*

Отримано: 07.08.2014 р.

УДК 94(477)''12''(092)

Бура Харди

О СМРТИ ГОСПОДАРА МАЧВЕ КНЕЗА РОСТИСЛАВА МИХАЙЛОВИЧ

Д. Гарді. Про дату смерті правителя Мачви Ростислава Михайловича. Дата смерті правителя Мачви Ростислава Михайловича стосується не лише біографії цього визначного руського князя, але належить до низки важливих політичних подій в південно-східній Європі в першій половині шістдесятих років XIII століття. Смерть Ростислава історики датують між 1261 й 1264 роком. Точною датою ante quem смерті є згадка про Ростислава як покійного (quondam) з 15 липня 1264 року в буллі папи Урбана IV. З іншого боку, історики давно зауважили, що Ростислава не згадують як учасника династичної війни, яка велася упродовж 1262 року (й пізніше) між його тестем, угорським королем Белою IV та шурином Ростислава, молодим королем Стефаном. У відомому посвідченні мирної угоди молодого короля Стефана з 5 грудня 1262 року як його союзник згадується найстарший син Ростислава, герцог Михайло, котрий тоді очевидно володів певною територією. Невідомо, також, чи Ростислав брав участь в угорському поході на Болгарію (1261), хоча він раніше великою мірою впливав на перебіг подій в тій країні. Ці аргументи ймовірно призвели до того, що група істориків смерть Ростислава датувала 1262 роком, або ще кінцем 1261 року. Однак, Всеволод Прокофев логічно зауважив, що в одній хартії угорського короля Бели IV з 13 квітня 1264 року, в рамках опису колишніх воєнних заслуг боярина магістра Лавренція Ростислав (ще) не згаданий як покійний.

Слід зауважити, щоправда, що йдеться про опис подій, які відбулися 1245 року, але це, наскільки відомо, не перепис якоїсь давньої урочистої хартії. В разі якщо б зять і співробітник короля в час видачі хартії не був серед живих, королівська канцелярія була повинна зазначити цей факт. В нарації хартії, коли йдеться про ті самі події, згадується й володар Галичини й Волині Данило Романович, котрий також помер саме 1264 року. Історики вважають, що це сталося влітку. Отож, з певним застереженням можна сприйняти хронологію згідно з якою правитель Мачви Ростислав Михайлович помер після 13 квітня, а раніше 15 липня 1264 року. Можливо, що Ростислава не було на полі бою через якусь тривалу хворобу. Смерть Ростислава та недосвідченість його молодих синів впливатиме на обставини в Угорщині й закріпить становище молодого короля Стефана, впливатиме й на відносини Угорщини з сусідніми країнами. Це зокрема стосується Сербії. Її король Урош I вже 1268 року ненадовго захопив Мачву.

Б. Харди. *О смерті господаря Мачве Кнеза Ростислава Михайлович. Потакнут постојећим несугласјем у историографији, а оно траје до данашњих дана, аутор рада настоји да анализира и разреши питање када је умро први господар Мачве, Ростислав Михайлович. Питање превазилази прилог биографији знаменитог руског кнеза и задире у низ важних политичких догађаја у југоисточној Европи почетком шездесетих година XIII века. Међу њима свакако треба истакнути борбе у окриљу угарске владарске куће Арпадовића, али и скору промену односа снага у области српско-угарског пограничја.*

Кључне речи: *Ростислав Михайлович, Ростиславичи, Мачва, Угарска, Србија, XIII век.*

Када се представи Богу Ростислав Михайлович? – питање је које по нама заслужује посебну расправу. У том уверењу нас охрабрује сијасет разлога. У историографији о животу самог Ростислава, па тиме и о датуму његове смрти доста је писано али како ћемо видети, о томе до данас постоје различита мишљења. Ростислав доиста није био обичан смртник већ посве занимљива историјска фигура европског XIII века. Без намере да сувишно ширимо причу, морамо рећи или пре поновити основне податке важне за тему овог рада. Овај несугђени руски кнез Галиције постао је зет угарског краља Беле IV од којег је након изјаловљења руских планова добио титулу господара Мачве (после 1247), а тиме и извесну истоимену област на тадашњем угарском јужном пограничју према немањийској Србији. Ростислављева «нова држава» је свакако укључивала мачвански посад Белин и по свему судећи данашњу Сремску Митровицу. За живота, своју власт је храбри кнез Михайлович из Мачве на Сави проширио све до предела Бугарске и Босне, а ове земље су се обреле у Ростислављевој владарској титули или већ наслову чланова његове породице. Постао је таст владара Бугарске и Чешке. У самој Угарској Ростислављева породица играће врло важну улогу на владарском двору, помажући краља Белу IV у сукобу, «коме се није назирало краја», са његовим сином и наследником, млађим краљем Стефаном. Коначно, беше то човек вичан ратовању, прожет особинама истинског витеза.¹ У светлу наведених околности,

Ростислављева смрт је логично морала имати одјека на политичке прилике и однос снага у овом делу Европе.

Придржавајући се проверених начела историографског заната расправу ћемо започети са ослонцем на ставове наших уважених претходника. Већ су, наиме, први Ростислављеви биографи уочили «хронолошки проблем» питања његове смрти, задржавајући се, наравно, на изворима који су с овим неминовним догађајем могли стајати у некој вези. Заправо, стање извора је кључно за цео проблем и како се може назрети на основу уводних напомена, њихова очигледна малобројност и к томе садржај код историчара су отворили плодно тле за расправу. А чињеница је да о Ростиславу као господару Мачве већ пред крај педесетих година XIII века (1257) немамо непосредних извора који би поименично пратили његову делатност.² Дакако, ова околност сама по себи није неминовно значила да је он већ тада напустио овоземаљске послове, већ нам се чини да је овде пре реч о степену канцеларијске делатности средином XIII века и потребе за званичним актима, као и пропадању докумената које ће донети будуће време, обележено турским пустошењем Паноније. На другој страни, на основу посредних вести ипак се може претпоставити да је Ростислав био учесник знаменитог угарско-чешког боја код Кројсенбруна 12. јула 1260. године³ или, да је следеће године у јесен био «сведок» припрема и удаје своје ћерке Кунигунде за чешког краља Шшемисла 2 Отокара, (25. октобра 1261. године).⁴ Односно, да је још увек био жив и могуће здрав.

У срце проблема као да је проникао већ први истраживач Ростислављеве биографије, велики чешки историчар Франтишек Палацки, давне 1841. године. Он је наиме приметио да извори ћуте о Ростислављевом учешћу у збивањима од 1260. до 1264. године, поготово нема речи о његовом деловању током 1262. године, када се одвијао одлучујући династички сукоб између угарског краља Беле IV и његовог сина. На основу тога не без основа се може помислити да Ростислав тад више није био међу живима. Међутим, тек у папским булама из 1264. године, Ростислав се помиње као покојник. Стога, закључио је Палацки, када је тачно умро отац чешке краљице, (до сада) није могуће сазнати.⁵

И доиста, кључни извор који директно осветљава датум (– ante quem) Ростислављеве смрти и новонастале прилике које је она проузроковала представља позната була, папе Урбана IV, од 15. јула 1264. године. У њој папа потврђује Ростислављевој удовици (vidua) Ани, кнегињи Галиције, господарици Босне и Мачве и њеним синовима Михаилу и Бели, земље и поседе Белин и оне од Светог Димитрија које је њен отац угарски краљ Бела својевремено покљонио њеном мужу, покојном (буквално, негдашњем – quondam) кнезу Галиције Ростиславу, њој и њиховим наследницима. Предузео је папа овај акт умољен од стране Аиних родитеља, краља Беле и Марије као и на основу молбе и петиције саме Ане и њена два сина.⁶ Беше то први познати помен Ростислава као покојника, а његове жене као удовице. С обзиром да је иза настанка ове буле стајала оправдана бојазан Ане и њеног оца угарског краља Беле IV да ће њене поседе и земље након

смрти мужа угрозити њен брат млади краљ Стефан, може се логично претпоставити да подносиоци молбе након Ростислављево смрти која је формално, а вероватно и суштински променила однос снага у Угарској, нису дуго одуговлачили с таквом молбом не би ли заштитили права и тековину Ростиславича.⁷

Углавном, датум 15. јул 1264. године, с правом је утицао на став једне групе историчара у вези с одређивањем хронологије смрти првог господара Мачве. Тако, чувени генеолог Рјуриковича, Николај Баумгартен констатује да је Ростислав умро пре 15. јула 1264. године.⁸ Савремени истраживач средњовековних руских династија, Леонтиј Војтович исто се зауставља на реченом дагуму.⁹ Без сумње руковођени *datumo ante quem*, поједини историчари су логично Ростислављево смрт сместили у 1263. годину. Међу такве спадају Вијекослав Клаић, затим, непосредно анализирајући садржај папске буле и помен Ростислављевих синова као сирочади (*orphani*)¹⁰, генеолог династије Арпадовића и уједно биограф руског кнеза, Мор Вертнер. Такође, и Густав Венцел у свом познатом раду посвећеном Ростиславу као зету угарског краља, а оваквој хронологији (1263) приклонио се и велики српски медијевиста Сима Ћирковић у свом чланку о Мачви.¹¹

Међутим, у историографији није ништа мање присутна и једна друга хронолошка одредница. Њен аутор је Ђула Паулер, мађарски историчар с краја XIX века који је закључио да је Ростислав умро крајем 1261, или почетком 1262. године и да је његова земља подељена између његова два сина.¹⁰ Како је Паулер био научни ауторитет, његов став је временом постао општеприхваћен у мађарској историографији. Преузимају га Емерих Сентпетери, Ђула Кришто, а у најновије време Марта Фонт и Атила Жолдош.¹³ На другој страни, дакако много пре Паулера, још један Ростислављев животописац, Спиридон Палаузов, упознат с радом Палацког, констатује да се Ростислав «већ» 1262. помиње као покојник.¹⁴ Коначно, врло могуће под утицајем Палацког, Константин Јиречек лаконски констатује да је Ростислав умро око 1262. године.¹⁵ Међу набројаним ауторима, Ђула Паулер заслужује посебну пажњу. Свој став Паулер је, свакако не случајно, изнео у чланку посвећеном бугарским походима млађег угарског краља Стефана. У контексту угарско-бугарских односа наине мора се приметити да се Ростислављево име почетком шездесетих година XIII века више не помиње у вези с приликама у Бугарској. По изворима, успешан угарски поход на Бугаре током 1261. године, заједно су предводили угарски краљ Бела IV и његов син Стефан. У јесен 1263. године Стефанове снаге опет упадају у Бугарску.¹⁶ Одсуство Ростислава, барем што се сачуваних извора тиче, је тим приметније јер само пар година раније он је имао значајан утицај у Бугарској, а његова област се на истоку без сумње граничила са овом државом. Присетићемо се да је господар Мачве 1255. године удао своју кћерку за бугарског цара Михаила Асена и на тај начин је у име угарске владарске куће остварио уплив на овог Асена. Био је посредник у склапању бугарско-никејског мира 1256.

године, а када су незадовољници убили Михаила Асена, Ростислав је са својим снагама 1257. године заузео Трново, том приликом ослободио своју кћерку и узео бугарску царску титулу.¹⁷ У перспективи међутим, млађи краљ Стефан као господар источног дела државе, преузима на себе вођење политике према Бугарској, а један други руски изгнаник Јаков Свјатослав, поставши Стефанов зет¹⁸, добија улогу угарског штићеника у овој земљи.¹⁹

Сем контекста угарско-бугарских односа, Паулер је своју претпоставку извео и на основу једног важног документа који доноси занимљив податак за ову тему. Реч је о повељи, тада већ формално млађег краља Стефана издатај 5. децембра 1263. године у којој он потврђује недавно склопљени мир у Пожуну са својим оцем Белом IV. Међу одредбама уговора стајала је и она по којој се Стефан обавезује да ако би кренуо у помоћ «херцегу Михаилу, најдражем брату нашем» његова војска неће смети да прође кроз земље његовог оца, нити ће смети да заузима и пустоши поседе барона који су у очевој служби, а који се (поседи) налазе у оном делу државе који је припао Стефану.²⁰ Помен Ростислављевог старијег сина Михаила с кнежевском титулом, који је по свему судећи последњих месеци 1262. године управљао одређеном облашћу, за Паулера и његове следбенике значило је да је Ростислав тада већ био мртав, а да су његове земље наследили његови синови. Старији Михаило стекао је Босну, а млађем Ростиславичу Бели је припала Мачва. Јер само тако се могла разумети вест да је Михаилова област – наводно Босна – била одвојена од Стефановог дела државе територијом његовог оца, краља Беле IV. Како је Стефан недавним миром постао господар источног дела државе, оног с леве стране Дунава укључујући при том и (овострани) Срем, није имало смисла да је Михаилу припала Мачва, већ само Босна, логично је закључио Ђула Паулер и његови бројни научни следбеници.²¹

Али, да је Михаило Ростиславич после оца наследио Босну, а његов брат Бела Мачву, није баш тако једноставно рећи. За почетак, то не потврђују њихови формални наслови. Чак шта више, титулу господарице Босне и Мачве након Ростислављеве смрти, поуздано знамо, држала је само њихова мајка, херцегинја Ана, а њени синови нису били ословљени с титулом *dux*.²² Што се евентуалне поделе земаља тиче, Христо Димитров, претпоставља да је Михаило 1262. године заправо располагао извесним бугарским територијама, придружујући се оним историчарима који су сматрали да су управо бугарски владар Мицо (1257-1261?) и Михаило Ростиславич били иста личност.²³ У сваком случају, одредба Стефанове потврде мира из 1262. године отвара низ непознаница, на пример, у ком својству се млади Михаило нашао у табору савезника младог краља и у положају да евентуално очекује његову помоћ када цела његова породица, па и он сам у каснијим извештајима, чврсто стоје на страни свог оца, таста и деде, старог краља Беле IV. Мада ова питања свакако заслужују неку нову расправу, за нас овом приликом остаје кључно питање, ако је Михаило и носио херцешку титулу (по рођењу, статусу ?!) и имао на

располагању извесну област крајем 1262. године, шта ако је то било у тренутку када је његов отац још увек жив, а он спреман за породичног наследника. Искрено речено, прва претпоставка, не мора нужно да искључије другу. Да проблем постане још замршенији или могуће да буде коначно разрешен, за крај прегледа ставова историчара, «(са)чували» смо рад Всеволода Г. Прокофјева.

У биографији Ростислава Михайловича публикованој у Београду тридесетих година 20 века, Прокофјев је истражујући када је преминуо његов јунак, кренуо од 15. јула 1264. године као *datum ante quem* догађаја. Затим је почео да тражи *datum post quem*, односно, последњи Ростислављев помен у дипломатичким изворима. Истраживање га је одвело до познате повеље Беле IV, издате 13. априла 1264. године магистру Лаурентију судији краљевског двора²⁴ у којој је владар верном племићу поклонио три насеља у Барањској жупанији. Приликом уобичајеног описа заслуга дариваног племића (*narratio*), била су редом наведене његова, краљевског помена вредна, витешка дела. На првом месту описано је Лаурентијево јуначко држање у великом боју код галицијске пограничне тврђаве Јарославља, који се одиграо 17. августа 1245. године, када је Белин зет Ростислав предводио значајну војску, састављену од угарских, полских и руских одреда које су попуниле његове галичке присталице, против свог ујака кнеза Волиније и Галиције Данила Романовича.²⁵ Као што је познато Ростислав је бој изгубио, а тиме и шансу да се врати на кнежевски престо Галиције.²⁶ Описујући ове догађаје деветнаест година касније, краљевска канцеларија, односно Бела IV о свом зету говори као о живом човеку – *Gener noster Ratislao Dux Galliciae* – у супротном, како је приметио Прокофјев, да је Михайлович био већ покојан, уз његово име стајале би уобичајене фразе попут *felicis(sime) memoriae*, *felicis recordacionis* (или просто *quondam* – Ђ.Х.).²⁷ И доиста, овде је реч била о краљевом зету и сараднику, па тешко се може замислити да би краљевска канцеларија прећутала такав помен. Мада, у недостатку непосредног навода Ростислава као субјекта и активног лица, све се ипак мора узети с дозом резерве јер, канцеларијски језик је имао свој особен стил и поступак настанка докумената. Дакле, Всеволод Прокофјев је закључио да је Ростислав преминуо у мају или јуну 1264. године. Његову хронологију затим, непосредно или посредно преузимају Владимир Ђоровић, Ђорђе Сп. Радојичић, Ђорђе Бубало.²⁸

У корист Прокофјевог става приложићемо још неколико запажања. Приводећи крају опис Лаурентијевих заслуга под Јарослављем, владар је констатовао да су га о њима, «речени кнез (Ростислав) и наши бројни достојанственици известили.»²⁹ Јесте да је по среди била устаљена канцеларијска фраза и да је Ростислав могао извести таста о храбром држању Лаурентија много година пре издавања даровнице.³⁰ Али опет, сасвим је реално и да се његова реч исказана у прилог реченог Лаурентија могла чути на краљевском двору у време настанка повеље. Колико је нама познато, овде по среди није био препис неке старије даровнице³¹, а

Лаурентије је приликом њеног издавања ословљен као мошонски жупан и краљевски судија. Као жупан Мошона он се помиње 1263. и 1264. године, а положај дворског судије му припада од априла 1262, па све до 1265. године.³² Поређења ради, у истој повељи се говори и о руском краљу и кнезу Данилу Романовичу који је такође умро 1264. године. Међутим, знамо да је смрт Романовича сустигла након «велике болести» али по свему судећи не пре лета те године, односно тек након угарског помена од 13. априла.³³ Коначно, у светлу недавне Ростислављеве смрти, могу се боље разумети молбе његове удовице кнегиње Ане с децом, као и самог краља Беле IV, да се заштите њихова наследна права. Ови догађаји свакако су стајали у непосредној вези.

Ако на крају пажљиво упоредимо два искристалисана историографска приступа у решавању питања смрти Ростислава Михаиловича чини нам се да би све расположиве чињенице могле да исходују једну нову претпоставку. Близу је памети мисао да се Ростислав Михаилович доиста представи Богу пре 15. јула, а после 13. априла 1264. године. Његово одсуство с бојног поља и из политичког живота почев од краја 1261. године упућује на околност да се овај изданак славног черниговског рода Олеговича можда озбиљно разболео и да га је болест, која се одужила неколико година, трајно удаљила од оновремених државничких послова.

Ростислав је умро у својим најбољим годинама, барем по мерилима нашег доба. На жалост, и година рођења Ростислава Михаиловича остала је незаписана. У летописима његово име се први пут помиње 1229. године када га је отац Михаило, као дечака, оставио да кнезује у Новгороду. Наредне године вратио се черниговски кнез Михаило у Новгород и тада је у Храму свете Софије дао да се над Ростиславом изврши чин обредног шишања чиме га је утврдо на престолу. На основу ових вести, пре свега обреда шишања, историчари су закључили да је млади кнез тада могао имати четири-пет година и да се родио око 1225. године; у сваком случају свет је угледао двадесетих година XIII века.³⁴ Ако прихватимо ову претпоставку, произлази да је Ростислав преминуо да ли напунивши четрдесет година старости. Животни век средњовековног човека често се завршавао у тим годинама, а и опасних болештина није мањкало.³⁵ Ростислављев млађи савременик, у раду често помињани, угарски краљ Стефан V (1270-1272), поживео је (тек) 33 лета.³⁶

Смрт кнеза Ростислава Михаиловича, као и свака смрт са собом је донела промене. Док су његово упокојење и верујемо дужа болест која је томе претходила, једнима вероватно донели терет и тугу, другима је, како то бива у политици и животу, новонастала ситуација ишла на руку. Несмемо сметнути с ума, да је Ростислава током бурног живота ратна срећа често знала да изда, али нико није могао да му оспори његове витешке врлине и срчану храброст, па чак ни савремени галички летописац – расписани историограф Ростислављевог супарника, кнеза Галиције и Волиније Данила Романовича.³⁷ Судбина је хтела да Ростислав почев од својих младалачких

дана стекне богато ратно искуство. Годинама је, све до одлучујуће битке под Јарослављем војевао за престо Галиције против рођака Романовича. У једном тренутку (1242) укрестио је своје оружје с Монголима Бату кана и сретно им умакао.³⁸ Имао је изгледа одлучујућу улогу у боју на Лајти 15. јуна 1246. године, када је погинуо стари противник његовог таста, аустријски војвода Фридрих II Бабенберг.³⁹ Јездио је против Чеха 1253, и по свему судећи 1260. године.⁴⁰ Али испред свега, као господар Мачве свој владарски утицај је успешно проширио на делове Босне и Бугарске о чему, ако ништа друго, речито сведоче његова титула «Imperator Vulgarorum»⁴¹ и наслов његове супруге Ане, «domina de Bosna».⁴²

«Одлазак» такве личности морао је стога имати последице на ток политичких догађаја у средњој и југоисточној Европи током шездесетих година XIII века. Ростислављевим младим синовима Михаилу (који је умро првих месеци 1266. године)⁴³ и Бели припао је задатак да продуже витешку традицију предака и сачувају тековине свога оца. Међутим, Ростиславичи су се тешко носили с постављеним изазовом. У самој Угарској, природно су с мајком херцегинјом Аном држали страну свом деди Бели IV али њихов ујак млади краљ Стефан имао је иницијативу и премоћ на бојном пољу. У новом рату два краља (1264-1265), Бела Ростиславич је почетком марта 1265. године био учесник битке код Ишасега, али Стефан је однео победу над очевом војском.⁴⁴ Ускоро су уследила и нова искушења. Српски краљ Урош I је крајем 1267. или почетком 1268. године упао у Мачву и запосео један њен део. Тек када је Бела IV свом унуку Бели у помоћ послао војску на челу са пожунским жупаном, опасност је била отклоњена, а прилике враћене на пређашње стање српско-угарских односа.⁴⁵

Биле су то већ године кад су земљани остаји кнеза Галиције и првог господара Мачве почивали у заслуженом миру, ко зна, можда управо у православном Манастиру светог Димитрија на Сави. Толико, овом приликом, о смрти Ростислава Михаиловича.

Примітки

- ^{1.} О Ростиславу Михаиловичу доиста постоји богата литература која ће по-дробно бити наведена у напоменама које следе. Коначно, све горе сумарно речено о Ростиславу смо имали прилике да поновимо на основу наших ранијих радова везаних за ову историјску личност. Истине ради они нису писани поводом питања његове смрти. Уп: Ђ. Харди, О пореклу мачванског «бана» Ростислава Михаиловича, Споменица Историјског Архива «Срем», 2/2003, 15-32; Исти, Ростислав Михаилович «Dominus de Machou», Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, Svazek 1, Brno 2006, 60-72; Исти (Джура Гарди), Чи Ростислав Михайлович був баном Мачви? // ACTES TESTANTIBUS, Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, Вип. 20, Львів, 2011, 197-203; Исти, О Мачви средином XIII века, Прилог питању стауса Мачве у доба владавине њеног господара Ростислава Михаилович, Споменица Историјског Архива «Срем», 10/2011, 32-44.

2. Последњи познати документ у којем се Ростислав непосредно јавља као активно лице је његова (на жалост) не датирана повеља издата његовим угарским фамилијарима. Ипак, с обзиром да је у њој Михаилович условљен као «*imperator Bulgarorum*» настанак документа, а на основу Ростислављево бугарске политике, историографија везује не пре 1257. године, односно *post quem* тог датума. А *zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*, I, Pest 1871, 5-6; За хронологију документа и старију литературу уп. Х. Димитров, Българско-унгарски отношения през средновековието, Софија 1998, 166, 183. Такође и: G. Wenzel, *Rosztizlaw galicziai herceg*, IV. Béla királynak veje, Budapest 1887, 12; M. Wertner, *Az Árpádok családi története*, Nagy Vecskerek: 1892, pp. 467; В. Г. Прокофьев, Ростислав Михаилович, русский князь XIII века, Юбил. Сборник Русского Археологического Общества. Београд 1936, 150-151.
3. О учешћу Михаиловича у боју код Кројсенбуна писали смо детаљније у Джура Гарди. Останја зустріч Данила Романовича і Ростислава Михайловича, Княжа доба, Вип. 4, Львів 2011, 193-207.
4. Чешки хроничар и савременик догађаја, континуатор Козме Прашког, саопштава да је чешки краљ 25. октобра 1261 у Пожуну узео за супругу Кунигунду ћерку «*Rostislai ducis Bulgarorum*». *Fontes Rerum Bohemicarum, Cosmae chronicon Boemorum Continuatoribus, z nadání Palackého*, II, Praha 1874, 297; Уп. F. Palacky, *O Ruském knížeti Rostislawowi, otcí královny české Kunhuty, a rodu geho*, *Časopis Českého Museum*, a. 16, 1842, nr. 1, 23-25; Wertner, *Az Árpádok családi története*, 472.
5. Palacky, *O Ruském knížeti Rostislawowi*, 38.
6. *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, ab A. Theiner (= VMH), tomus I, Romae MDCCCLIX, 273. Истине ради, папа је 15. и 16. јула у вези с молбом краљевске породице издао четири документа на више црквених адреса па и самом младом краљу Стефану, у циљу заштите права и поседа удовице, кнегиње Ане и њених сирочића. VMH, I, 273-274, 276; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, ed. G. Fejér, Budapest 1829-1844. (= F), VI/3 210-211, 235-236.
7. О актерима и династичком сукобу Беле IV и његовог сина Стефана током шездесетих година XIII века исцрпно говори монографија А. Zsoldos, *Családi ügy, IV Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*, Budapest 2007.
8. N. Baumgarten, *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides du Xe au XIIIe siècle*, *Orientalia Christiana*, IX/35, I/1927, (табла XII), 54-55. У ранијим радовима Баумгартен је изгледа сматрао да је Ростислав умро око 1261. године. Наиме, прихватајући овај податак, на Баумгартенов рад Старшая ветвь Черниговских Рюриковичей, *Летопись историко-родословного общества*, Москва 4/1906, 15 (који нам је недоступан) позива се Хиероним Грала. Н. Grala, *Rurykowicze na Balkanach w XII i XIII w.*, *Balkanica Posnaniensia, Studia et acta*, t. 4, 1989, 139.
9. Л. Войтович, Кня жа доба на Русі: портрети еліти, Біла Церква 2006, 418.
10. VMH, I, 276.

11. V. Klaić, *Poviest Bosne do propasti Kraljevstva*, Zagreb 1882, 85; M. Wertner, Boris und Rostislaw, II (Rostislaw von Halics und seine Familie), *Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie*, Berlin 1889, XXII, 2, 190; Исти, *Az Árpádok családí története*. Nagy Becskerek 1892, 472; G. Wenzel, *Rosztizlaw galicizai herczeg, IV. Béla királynak veje*, Budapest 1887, 10; С. Тирковић, *Земља Мачва и град Мачва, Прилози за књижевност, језик, историју, фолклор, Књига LXXIV, свеска 1-4, 2008, 6.*
12. Gy. Pauler, *V. István bolgár hadjáratai*, Hunfalvy-album, Hunfalvy Pál félészázados akadémiai tagsága emlékére kiadják tisztelői, Budapest 1891, 170-171; У својој историји мађарског народа аутор ипак наводи да је Ростислав преминуо 1262. године. Исти, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt, t. II*, Budapest 1899, 252-253.
13. E. Szentpétery, *Das Banat von Machow (Macsó)*, *Ungarische Rundschau*, 4/1915, 875; Gy. Kristó, *Az Árpád-kor háborúi*, Budapest 1986, 137; M. Font, *Roztyiszláv, Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*, főszerkesztő Kristó Gyula, Budapest 1994, 581; *Zsoldos, Családi ügy*, 28, 134, 140.
14. С. Палаузов, Ростислав Михайлович, русский удельный князь на Дунае в XIII веке, Санктпетербург 1851 (прештампано из *Журн. М. Н. Пр.*, LXXXI, отд. II, 8/1851), 55.
15. Лиречек, Историја Срба, прва књига, до 1537. године, (друго, исправљено и допуњено издање, превео Ј. Радонић), Београд, 177.
16. Pauler, *V. István bolgár hadjáratai*, 164-174; *Zsoldos, Családi ügy*, 140.
17. Детаљније: Димитров, Българско-унгарски отношения, 157-166; Прокофьев, Ростислав Михайлович, 149-151.
18. Wertner, *Az Árpádok családí története*. 521-526.
19. Pauler, *V. István bolgár hadjáratai*, 170-171
20. «*Interposito eciam consimili promittimus sacramento, quod si in subsidium Michaelis ducis, karissimi fratris nostri, exercitum aliquem mittere nos contingat, non mittemus, nec ipsum exercitum procedere paciemur per terram karissimi patris nostri, nec in possessionibus barronum, sui (sic) servientum eisudem karissimi patri nostri, quas iidem in porcione, nobis assignata, habent et possident, exercitum, quem miserimus, descensum aliquem facere, vel aliquod aliud spoliium vel gravamen inferre aliquatenus paciemur*». *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, ed. Knauz Ferdinandus, tomus I, Stigonii 1874, 480; Уп интерпретацију односно делимични превод: Pauler, *V. István bolgár hadjáratai*, 169; Димитров, Българско-унгарски отношения, 161; *Zsoldos, Családi ügy*, 28.
21. Pauler, *V. István bolgár hadjáratai*, 170-171; *Zsoldos, Családi ügy*, 27-28.
22. У булама од 15. и 16. јула 1264. године папска канцеларија, која је документе без сумње саставила на основу угарских супликација пристиглих с краљевског двора, односно из владарске канцеларије и канцеларије господара Мачве, Ана се ословљава као «*Agna Ducissa Galitie, de Bosna et de Mazo domina*», а њени синови нису ословљени тек као «*nobili viri*». *VMH*, I, 273-273, 276.
23. С прегледом старије литературе: Димитров, Българско-унгарски отношения, 157-183.

24. За идентитет Лаурентија: Pauler, *A magyar nemzet története*, II, 524, A. Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája, 1000-1301*, Budapest 2011, 324.
25. F, IV/3, 196-200.
26. О значају боја код Ярослава и његовим политичким последицама постоји богата литература: Pauler, *A magyar nemzet története* II, 215-217; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. III, Київ 1993, 59-62; В. Т. Пашуто, *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*, Москва 1950, 231-234; І. П. Крип'якевич, *Галицько-Волинське князівство*, Київ 1984, 97; Войтович. *Князівські династії*, 417-418; М. Котляр, *Данило Галицький*, Київ 2002, 184-189; М. Волощук, *Вассальная зависимость Даниила Романовича от Белы IV (1235-1245 гг.): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверты XIII в.* *Specimina Nova Pars Prima, Sectio Mediaevalis III*, Pécs, 2005, 83-113; М. Font, *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*, Szeged, 2005, 247-248; О. Б. Головка, *Корона Данила Галицького, Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя*, Київ 2006, 325-326; W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna ksiestw ziem halickiej i wolynskiej w latach 1198 (1199)-1264*, Kraków 2011, 223. В. Александрович – Л. Войтович, *Король Данило Романович, Біла Церква* 2013, 121-124; D. Dąbrowski, *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264)*, *Biografia polityczna*, Kraków 2013, 253-261.
27. Прокофьев, Ростислав Михайлович, 154.
28. В. ґоровић, *Хисторија Босне*, прва књига, Београд 1940, 206; Ћ. Сп. Радојичић, *Јужнословенско-руске културне везе до почетка XVIII века*, ЗМС за књижевност и језик, књ. 13, св. 2, 1965, 277, 302; Ћ. Бубало, *Бела Ростислављевић*, СБР I, А-Б, 2004, 465-466. Коначно, у више радова и ми се придружујемо овом мишљењу. Ћ. Харди, *Господари и банови онострaног Срема и Мачве у XIII веку*, *Споменица Историјског Архива «Срем»*, 8, 2009, 70-72. Уп. и напомену бр. 1.
29. «sicut praemissa supradicti Ducis [Ratislai], et multorum fidelium, ac fide dignorum nobis relatio patefecit». F, IV/3, 198.
30. Када је под Ростиславом у жеку боја убијен коњ, храбри Лаурентије је, ризикујући властити живот, краљевом зету уступио свог ата, да би се на крају и он сам успешно избегао из непријатељског окружења. Исто.
31. Фрагмент из исте повеље публикован је код Фејера на другом месту, али је погрешно подведен под 1245. годину. Наиме, те године у фрагменту поменути кнез Галиције и Волиније Данило Романович свакако није био «Ruthenogum rex». По среди је ипак био испис документа насталог 1264. године. F, IV/1, 396-397.
32. Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája*, 31, 170; Pauler, V. István *bolgár hadjáratai*, 169.
33. *Ипатьевская летопись*, Полное собрание Русских летописей, томъ второй, СПб. 1908, 862; За хронологију смрти кнеза Данила Романовича: Грушевський, *Хронольогія*, 44-45, 69; Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów*, 61-62.

34. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов, под редакцией А. Н. Насонова, Москва – Ленинград 1950, 69-70; Baumgarten, *Généalogies et mariages occidentaux des*, 54-55; Прокофьев, Ростислав Михайлович, 138; Леотий Войтович ипак закрључује да се Ростислав родио око 1219. године. Войтович, Княжа доба на Руси, 418; За изворе уп. Палаузов, Ростислав Михайлович, 9-10.
35. Уп. Ж. Миноа, *Историја старости од антике до ренесансе*, Сремски Карловци – Нови Сад 1994, 233-237.
36. Wertner, *Az Árpádok családi története*, 498-499.
37. *Ипатьевская летопись, 800-805; Літопис руський за Іпатьським списком*, переклад, примітки... Л. Махновець, Київ 1989, 402-404.
38. За борбу и кнежевање Ростислава Михаиловича у Галицији: Грушевський, *Історія України-Руси*, III, *passim*.
39. K. Lechner, *Die Babenberger, Markgrafen und Herzoge von Österreich 976-1246*, Wien-Köln-weimar 1992, 296; Gy. Kristó, *Az Árpád-kor háborúi*, Budapest 1986, 133-134; N. Mika, *Walka o spadek po Babenbergach 1246-1278*. Racibórz 2008, 17-24.
40. Детальније о томе смо писали у: Джура Гарді. *Остання зустріч Данила Романовича і Ростислава Михайловича, Княжа доба*, Вип. 4, Львів 2011, 193-207.
41. *A zichi éss vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*, I, Budapest, 1871, 5.
42. Уп. напомену бр. 22.
43. Zsoldos, *Családi ügy*, 122.
44. *Исти*, 47, 51, 71-72, 141.
45. Pauler, *A magyar nemzet története*, 270, 538; М. Динић, *О угарском ропству краља Уроша I, Историјски часопис*, Год. I, св. 1-2, 1948, 30-36; *Историја српског народа*, (С. Ћирковић), прва књига, Београд 1981, 352; Бубало, *Бела Ростислављевић*, 465-466.

Отримано: 12.08.2014 р.